

Remissvar Ett likvärdigt betygssystem (SOU 2025:18), U2025/00401

Sammanfattning

Utredningen föreslår ett helt nytt betygssystem – meritvärderingskalibreringsmodellen – i syfte att öka likvärdigheten i elevers meritvärden vid ansökan till gymnasie- och högre utbildning. Förslaget får långtgående konsekvenser för både lärare och elever, vilka här analyseras med fokus på begreppen likvärdighet, validitet, bedömarkompetens och legitimitet.

Övergripande synpunkter

Likvärdighet

Utgångspunkten för utredningen anges vara de brister i likvärdighet i lärares betygssättning som skolmyndigheter och forskare länge påtalat, och som anses vara en följd av övergången till det målrelaterade betygssystemet. Samtidigt har, som utbildningshistorisk forskning visat, frågan om hot mot rättvisan i lärarsatta betyg funnits i alla tider, och sannolikt i alla kulturer. Lärares betyg har dock ansetts vara mer rättvisande än alternativen, vilket även föreliggande utredning visar. Utredningen argumenterar emellertid för att en sammanvägning mellan lärarsatta betyg och ett externt nationellt provmått, som också tar hänsyn till en skolas genomsnittliga meritvärde, minskar orättvisan som kan komma av några lärares ”felaktigt” satta betyg. Detta menar sig utredningen kunna visa med ganska omfattande datorsimuleringar. Det utredningen inte förmår visa är hur betydelsefullt problemet med olikvärdig betygssättning faktiskt är, dvs. hur många elever som i dag drabbas av att inte komma in på en utbildning de egentligen har bättre kunskaper för än sina konkurrenter och vilka egentliga konsekvenser detta har för individen eller för samhället. Vad det egentliga priset är för att inte göra något åt nuvarande situation är inte möjligt att bedöma. Nuvarande system har brister i sin legitimitet, men kan vi värdera dem jämfört med de legitimitetsutmaningar det föreslagna systemet kan tänkas få (se vidare nedan)?

Statistik visar att drygt 30 procent av en årskull går yrkesförberedande gymnasium, ca 50 procent av en årskull söker sig vidare till högskola och universitet inom 5 år efter gymnasiet. Antagningsstatistik från UHÄ visar vidare att runt 65-85 procent av de som antas till högre utbildning gör det med låga till medelhöga betyg. Det är med andra ord endast för en mindre andel elever som lämnat gymnasiet som bristande likvärdighet i betygssättningen kan spela en reell roll.

Även om den föreslagna modellen kan bidra till ökad likvärdighet i elevers meritvärden, bygger den på den felaktiga premissen att likvärdighet är en egenskap hos ett system. Snarare uppstår likvärdighet i mötet mellan lärare, elev och ett kunskapsinnehåll. Denna relation konstitueras av tre grundpelare: läroplan, undervisning och bedömning. Utbildningens kvalitet är avhängig att dessa grundpelare samverkar. Det enhetliga stora problemet med all utbildning är när likvärdigheten i undervisningen skiftar, och elever de facto lär sig mindre än vad de har rätt till eller potential för. Betyg och bedömning

som en integrerad del av läroplanen kan hjälpa lärare att se vilken undervisning de behöver ge, för att möjliggöra elevernas lärande av ett innehåll. Betyg och bedömning är en del av lärares professionella arbete. Att då, som utredningen gör, flytta förväntningarna på lärares förmåga att göra likvärdiga bedömningar till ett centralt rättat prov riskerar även att minska lärarnas arbete med att upprätthålla en likvärdig nivå i undervisningen.

Den bristande likvärdigheten i lärares betygssättning är inte bara som utredningen skriver fram ett systemproblem, utan också ett kompetensproblem. Betyg och bedömning blev ett obligatoriskt moment i lärarutbildningen först i och med 2011 års lärarutbildningsreform, och har sedan dess utgjort mellan 2,5hp och 7,5hp. Jämfört med andra bedömningsprofessioner, som inom juridik och medicin, är det en bråkdel av utbildningen, och en bråkdel av vad som behövs för att göra säkra kunskapsbedömningar. I föreliggande utredning redogörs inte för några verktyg för att hjälpa lärare att sätta mer likvärdiga betyg, utöver vad som redan finns idag, varför det problemet kan tänkas kvarstå. Om inte lärare ges stöd i sin betygssättning finns även risken att de inte utvecklar sin förmåga att undervisa mot läroplanens mål varpå den grundläggande likvärdigheten i utbildningen inte blir bättre.

Ett ensidigt fokus på betygen som ”output” och inte som ”input” till lärarna missar möjligheten att komma åt det som är svensk skolas största utmaning – bristande likvärdighet i undervisningens kvalitet. Samtidigt som den bristande likvärdigheten i individuella betyg också kvarstår. Som beskrivs nedan saknas i utredningen förslag om att vidareutveckla lärares bedömarkompetens.

Validitet

En grundpremiss för den föreslagna meritvärderingskalibreringsmodellen är att lärarsatta betyg kan kalibreras i relation till nationella slutprov. Dessa slutprov ska rättas centralt och gärna i så hög grad det går maskinellt. De ska ges i 4-5 ämnen i grundskolan och 5-8 ämnen/kurser i gymnasieskolan. Proven kommer att ha en större andel multiple choice-frågor än i dag, då sådana frågor är enklare att ta fram och lättare att rätta centralt.. Muntliga provdelar föreslås utgå helt. Detta sammantaget gör att det finns stor risk för sk *construct under-representation*, dvs. att proven helt missar representativa och viktiga delar av läroplanens innehåll. Det betyder inte nödvändigtvis att proven inte kan användas i syfte att kalibrera meritvärdet, särskilt inte som även lärarsatta betyg beaktas, men det finns en betydande risk för att det kalibrerade meritvärdet inte anses legitimt. När det gäller grundskolans kommer en betydande del av elevens meritvärde baseras på prov som täcker en mindre del av de ämnen eleverna läst, och i dessa ämnen en mindre del av de kunskaper och färdigheter läroplanerna innehåller. En effekt av detta är att undervisningen anpassas efter det som värderas i betygen, med en avsmalnande läroplans som följd (sk. washback effekt).

Utredningen berör inte på något vidare djup frågan om validiteten i det slutliga meritvärdet eleverna får. Det blir främst ett värde för rangordning inför urval, men säger lite om elevens faktiska kunnande, eller om skolans resultat. Betygen ges därmed ett mer begränsat informationsvärde än det har idag. Dessutom ska inte betygen sättas i relation till kriterier som idag, varför deras validitet blir ännu svårare att utläsa.

Till frågan om validitet hör även den tiogradiga betygsskalan som föreslås vars respektive skalsteg saknar koppling till epistemologisk taxonomi, och till bestämda kunskaper uttryckta som betygs-kriterier. Det gör att ett betyg endast informerar om en grad av kunnande på en flytande skala.

I sammanhanget är det värt att notera att målen för skolans bedömning och betyg i läroplanen beskrivs som:

Mål

Skolans mål är att varje elev

- * utvecklar ett allt större ansvar för sina studier, och
- * utvecklar förmågan att själv bedöma sina resultat och ställa egen och andras bedömning i relation till de egna arbetsprestationerna och förutsättningarna. (Lgr 2022, kap 2.7)

Dessa mål har ingen föreslagen revidering i utredningen, men kan sannolikt inte uttryckas så här om utredningens förslag går igenom, då inga förslag riktar sig mot att göra lärarsatta betyg mer likvärdiga, och då meritvärdet kommer, av allt att döma, ha betydande inslag av *construct under-representation*.

Lärares bedömarkompetens

Utredningen adresserar bristen likvärdig betygssättning främst som ett systemfel trots att det också kan kopplas till lärares bristande bedömarkompetens. Flera skäl har tidigare angetts för att utveckla lärares bedömarkompetens, inte minst eftersom den utgör en integrerad del av deras undervisningskompetens. Ett förslag där lärares bedömningar ges mindre värde i den ekvation som blir elevers meritvärde riskerar arbetet med lärares bedömarkompetens devalveras.

Utredningen bedömer ”risken som minimal” huruvida lärare förlorar bedömningskompetens om de inte bedömer sina elevers kunskaper i nationella prov. Samtidigt visar Skolverkets analyser att lärare som bedömer nationella prov gör mer likvärdiga bedömningar än lärare som inte har nationella prov. Bedömningsanvisningarna som kommer med proven, och att omsätta dem i praktiken är en av de mer ingående ”fortbildningar” lärare får i att göra bedömningar mot betygsriterier. Det är svårt att se att lärare i tillräcklig utsträckning kommer, som utredningen förmodar: ”i större utsträckning än i dag att behöva samverka i bedömning i skolgemensamma prov med de övriga lärarna i samma ämne på skolan”. Även om så vore fallet, är lärarkonstruerade prov ofta av en betydligt lägre kvalitet än NP vilket gör att värdet av sådana samtal sannolikt blir lägre än när de sker i förhållande till NP.

Legitimitet

Ett betygssystem står och faller med sin legitimitet vilket utredningen betonar. Av ovan angivna skäl där betyg frångöms sina potentiella pedagogiska funktioner och övergår till ett mer instrumentellt system för urval finns en uppenbar risk för legitimitetssvikt. Detta har vi sett upprepade exempel på genom historien, inte minst senast kring det relativa betygssystemet. Lägg därtill ett system som inte adresserar utmaningar kopplade till betygens bristande likvärdighet, och lärares bristande utbildning/kompetens i bedömning, så minskar grunden ytterligare för ett system som uppfattas legitimt av skolans aktörer. Slutligen, men inte minst, är det ett oerhört komplicerat system som föreslås. Det är svårt att se hur lärare, elever och vårdnadshavare ska kunna förstå dessa steg i processen:

1. Lärarna sätter betyg baserat på egna betygsunderlag. Dessa betyg fungerar som direkt återkoppling till elever och vårdnadshavare.
2. De lärarsatta betygen utgör grund för beräkning av ett genom-

snittligt individuellt betygsvärde (det som i dag kallas meritvärde, betygspoäng eller jämförelsetal).

3. Ett genomsnittligt betygsvärde för skolan/programskolan beräknas baserat på elevernas individuella betygsvärden.
4. Eleverna genomför ett flertal nationella slutprov i grundskolan respektive gymnasieskolan. Elevens provresultat från samtliga slutprov räknas ihop till ett samlat genomsnittligt individuellt provresultat.
5. Ett genomsnittligt provresultat för skolan/programskolan beräknas baserat på elevernas individuella provresultat.
6. Skolans/programskolans genomsnittliga betygsvärde jämförs med skolans/programskolans genomsnittliga provresultat. Skillnaden utgör grunden för kalibrering.
7. Elevernas individuella genomsnittliga betygsvärden kalibreras så att skolans/programskolans genomsnittliga betygsvärde justeras till nivå och spridning motsvarande skolans/programskolans genomsnittliga provresultat.
8. Elevens kalibrerade betygsvärde (70 %) och elevens genomsnittliga individuella provresultat (30 %) vägs sedan samman till ett meritvärde. (SOU 2025:18)

Lägg därtill att NP rättas centralt och att resultaten inte återförs till lärare och elever förrän efter terminens slut.

Den totala kostnaden för detta system beräknas bli ca 500 miljoner per år. En kostnadsökning på ca 350 miljoner jämfört med idag, för att lösa ett problem vars omfattning och konsekvenser inte är fastställda! (Utredningen föreslår dock att mycket av kostanden kan hämtas igen genom att kommunerna behöver mindre anslag för att administrera proven.)

På en punkt kan dock det föreslagna systemet vinna legitimitet jämfört med nuvarande system och det gäller avskaffandet av ett underkänt betyg. F-betyget har länge varit kritiserat såväl av elever och ärare som forskare. Samtidigt bör det beaktas att om den skarpa gränsen för godkänt tas bort, så finns inte längre några föreskrifter som klargör huvudmännens resultatansvar.

Avslutning

Utredningen lyfter viktiga frågor om betygens likvärdighet, men den föreslagna lösningen riskerar att skapa andra problem. Ett betygssystem måste hålla ihop både systemisk rättvisa och professionell legitimitet. Det uppnås inte bara genom kalibrering av utfall utan genom investering i lärarnas bedömarkompetens och i skolans undervisningskvalitet. Det är symptomatiskt att utbildningspolitiska reformer försöker lösa ett problem i taget och missar den vidare komplexiteten.

Ett betygssystem kan inte förändras utan att det som följd får stora effekter på skolans innehåll och undervisning samt ytterst för elevers lärande. Det kan på goda grunder ifrågasättas om det är värt det för att lösa ett problem som främst drabbar ett mindre antal individer.

Till yttermera visso kräver en så här pass genomgripande förändring av betygssystemet och systemet för nationella prov ytterligare utredningar på detaljnivå, och småskaliga försök. Flera av utredningens tolkningar av såväl betygssystem i andra länder och av tidigare forskning är tveksamma och skulle behöva analyseras ytterligare av experter på området i en omfattning som inte är möjligt i ett remissvar.